

Biblistyka Starego Testamentu – wprowadzenie

opracował Adam Grześkowiak

1. Przedmiot i kontekst biblistyki jako dyscypliny naukowej

Biblistyka Starego Testamentu jest to ogół dyscyplin naukowych służących poprawnemu odczytaniu tekstu zamkniętego w tzw. kanonie Starego Testamentu. Odnośnie przedmiotu badań jest pozornie dość wąską dyscypliną, gdyż przedmiotem jej analiz jest wyłącznie grupa niewielkich utworów (ksiąg biblijnych), zamkniętych w zbiorze Starego Testamentu. Niemniej bibliści wykorzystują w swoich badaniach wielki zasób wiedzy na temat starożytności (archeologia, historia, literatura, filozofia, stosunki religijne i społeczne). Perspektywa metodologiczna również wskazuje na interdyscyplinarny charakter biblistyki, gdyż łączy podejście historyczne, filologiczno-literackie oraz teologiczne. W ramach nauk teologicznych biblistyka należy do teologii typu historycznego, badającej źródła teologii, analogicznie jak patrologia i historia nauczania Kościoła (w protestantyzmie zajmuje pod tym względem miejsce szczególne, gdyż Biblia stanowi w nim jedyne źródło treści wiary). Bezpośrednim celem biblistyki jest więc ustalenie zawartości tekstu źródłowego; jest to zadanie opisowe, gdy tymczasem teologia dogmatyczna, m.in. na podstawie ustaleń biblistów, stawia sobie zadanie normatywne — podanie w sposób uporządkowany treści obowiązującej doktryny. Wyjąwszy nurty fundamentalistyczne, w chrześcijaństwie podkreśla się, że słowo Boże jest przekazywane w Biblii za pośrednictwem słów ludzkich; oznacza to, że dopiero po ustaleniu treści ksiąg można przejść do wniosków teologicznych.

Przez wiele wieków biblistyka stanowiła integralną część teologii i nie wyodrębniano jej jako samodzielnej dyscypliny naukowej. Dopiero w okresie renesansu, ze względu na rozwój badań językoznawczych w zakresie filologii klasycznej, biblistyka wyłoniła się z teologii, zaczęły kształtować się samodzielne dyscypliny jak filologia biblijna i krytyka tekstu. Największy rozkwit w tej materii nastąpił w XIX i XX w., głównie za sprawą egzegetów, biblistów protestanckich.

2. Struktura biblistyki Starego Testamentu

Do biblistyki jako dziedziny akademickiej można zaliczyć kilka dyscyplin naukowych. Kryterium prezentacji poszczególnych dyscyplin stanowią kolejne etapy prowadzące do naukowego ustalenia tekstu i treści Biblii.

2.1. Wstęp ogólny do Pisma Świętego

Wstęp ogólny do Pisma Świętego, podejmujący zagadnienia Biblii jako całości. W ramach wstępu ogólnego omawiane są problemy znacznie szersze niż te, które dotyczą Starego Testamentu. Biblista zajmujący się Starym Testamentem musi jednak odwołać się do szerszego kontekstu związanego z Biblią. Wstęp ogólny podejmuje następujące zagadnienia: 1. Biblia jako księga święta, jej natchnienie i autorytet. 2. Zagadnienia historycznoliterackie (krytyka tekstu, historia przekazu tradycji biblijnych i formowania się kanonu, historia egzegezy) oraz 3. Zagadnienia hermeneutyczne (zasady hermeneutyki biblijnej).

2.2. Filologia biblijna

Punktem wyjściowym naukowego badania Biblii jest filologia biblijna, tj. studium języków biblijnych. Filologia ta zajmuje się badaniem języka i literatury kręgu cywilizacyjnego związanego z Pismem Świętym. Głównym przedmiotem jej badań jest tekst, a celem – jego wyjaśnienie. Tekstu oryginalnego nie jest w pełni zastąpić żaden przekład, ponadto każde tłumaczenie stanowi w swej istocie wstępną interpretację tekstu wychodzącego spod pióra autora inspirowanego przez Boga. Stąd też w biblistyce fundamentalną kwestię stanowi znajomość języków biblijnych: hebrajskiego, aramejskiego i greckiego. Pomocna bywa również znajomość języków pokrewnych kulturowo (np. syryjski, arabski, akadyjski, ugarycki).

2.3. Wstęp do Starego Testamentu

2.3.1. Dyscypliny pomocnicze w ramach wstępu do Starego Testamentu

Ze względu na fakt, że określone księgi powstawały w określonym środowisku historyczno-geograficznym, kulturowym i religijnym, aby przystąpić do analizy tekstu Starego Testamentu, poza filologią biblijną, konieczna jest również znajomość dalszych dyscyplin pomocniczych. Zalicza się do nich: 1. Historię Izraela i ludów ościennych (np. Asyria, Babilonia, Egipt), która ukazuje wydarzenia historyczne w kontekście prądów religijnych i kulturowych; 2. Geografia Palestyny i krajów ościennych; 3. Archeologia biblijna – archeologia starożytnego Wschodu, której celem jest poznawanie, głównie na podstawie wykopalisk, świadectw historycznych pochodzących z okresu od XX w. p.n.e., aby w ich świetle zrozumieć przekaz biblijny.

2.3.2. Wstęp szczegółowy do Starego Testamentu

Wstęp szczegółowy różni się od wstępu ogólnego tym, że stanowi wprowadzenie do poszczególnych ksiąg Starego Testamentu. Obejmuje zagadnienia dotyczące środowiska, kultury i uwarunkowań sytuacyjnych autora i adresatów, oraz celu, struktury, stylu, treści i tematyki teologicznej danej księgi. Wstęp do Starego Testamentu jest z jednej strony przygotowaniem do egzegezy (interpretacji) ksiąg Starego Testamentu, z drugiej zaś jest jej wynikiem.

2.4. Egzegeza Starego Testamentu

Egzegeza (gr. ἐξήγησις) jest to wykład tekstów – w interesującym nas kontekście, tekstów starotestamentowych. Egzegeza ma na celu odkrycie, co miały one do powiedzenia pierwotnym czytelnikom, bądź słuchaczom, ludziom osadzonym w zupełnie odmiennych od naszych realiach. Posługiwali się najczęściej językiem hebrajskim, aramejskim, żyli w zupełnie innych czasach i warunkach kulturowych i społecznych. Dzieląca nas przestrzeń stawia nas przed zadaniem zrozumienia tekstów w ich pierwotnym kontekście. Bez zrozumienia dzielącej bariery trudno mówić o zrozumieniu i zastosowaniu w czasach nam współczesnych.

Nie każda interpretacja jest prawomocna. Zapisy Starego Testamentu mogłyby bowiem dość łatwo ulec samowoli interpretatora, bądź czytelnika. Jedynie uzasadniony, udokumentowany poprawnością naukową wykład, może legitymizować nauczanie, bądź wykład danego tekstu. W celu lepszego zrozumienia tekstu biblijnego we współczesnej egzegezie wypracowano szereg metod egzegetycznych.

Współczesna egzegeza dzieli drogi prowadzące do zrozumienia tekstu na diachroniczne i synchroniczne. Metody diachroniczne (greckie δια-χρόνος – *poprzez czas*) traktują teksty biblijne jako dokumenty historyczne i badają je przy zastosowaniu metod stosowanych w naukach historycznych. Starają się odtworzyć dzieje tekstu od chwili jego powstania aż do momentu ostatecznej redakcji. Metody synchroniczne (greckie συν-χρόνος – *w [jednym] czasie*) traktują tekst biblijny jako jednostki literackie, które nie mają za sobą żadnego procesu genetycznego. Egzegetę interesuje tekst w formie, w której znajduje się obecnie. Metody diachroniczne (szkoła historyczno-krytyczna) to: 1. historia tradycji; 2. historia redakcji; 3. historia form. Do grupy metod synchronicznych (literackich) zalicza się: 1. analizę narracyjną; 2. analizę retoryczną; 3. analizę semiotyczną; 4. analizę intertekstualną. Stosunkowo nową metodą pracy z tekstem jest tzw. *Wirkungsgeschichte* – historia oddziaływania tekstu. Jest to metoda łącząca podejście synchroniczne i diachroniczne. Patrzy na tekst w jego ostatecznej formie, ale bada jego oddziaływanie na późniejszą teologię, liturgię, sztukę, itd.

2.5. Teologia Starego Testamentu

Teologia biblijna Starego Testamentu jest to syntetyczne i krytyczne opracowanie wszystkich danych religijnych, teologicznych i etycznych objawienia Bożego, zawartego we wszystkich lub poszczególnych księgach Starego Testamentu. Można by rzec, że teologia Starego Testamentu jest syntetycznym obrazem szczegółowej egzegezy tekstów, fragmentów lub ksiąg Starego Testamentu, skupionych wokół konkretnie zdefiniowanych tematów, takich jak: 1. Bóg – teologia właściwa; 2. świat – kosmologia; 3. człowiek – antropologia, itd.

Idea teologii biblijnej (w tym teologii Starego Testamentu) powstała w opozycji do tradycyjnej teologii dogmatycznej. Program taki sformułował luteranin J.F. Gabler (1787), jednakże przy ówczesnym stanie egzegezy okazał się on zbyt trudny do wykonania. Ważniejsze prace dotyczyły samego *Starego Testamentu* (G.L. Bauer, W. Vatke, G.F. Oehler, H. Schultz z

podziałem na część historyczną i systematyczną 1869, A.B. Davidson). Pod koniec stulecia przeważały prace z dziedziny historii religii (metoda *Religionsgeschichte*). Broniono jednak zasadności uprawiania syntetycznej teologii biblijnej obok historii religii, czego owocem była kompletna, przełomowa *Theologie des Alten Testaments* W. Eichrotda (t. I – III, 1933-1939), który skrytykował filozoficzną interpretację religii Izraela jako religii „etycznego mono-teizmu”, wziął za punkt wyjścia pojęcie przymierza i uporządkował treść teologii Starego Testamentu wokół trzech relacji: 1. Boga z jego ludem, 2. Boga ze światem, 3. Boga z człowiekiem. Podobny układ przyjęli L. Köhler (z pojęciem Boga jako Pana w centrum, 1936) i H. Wheeler-Robinson (1946, nieukończone). G.E. Wright (1952) uwypuklił objawienie w historii w formie kerygmatycznej. P. van Imschoot (1954) podkreślił, że sama religia Izraela w jej historycznym rozwoju nie doszła do syntezy, ale można ją uporządkować tematycznie (Bóg, człowiek, sąd i zbawienie). E. Jacob (1955) wyróżnił tematy: cechy Boga, działanie Boga i sprzeciw wobec Boga. G.A.F. Knight (1959) omówił obszernie wizję Boga, stworzenia, Izraela i zbawienia z zamiarem uwypuklenia znaczenia *Starego Testamentu* dla chrześcijan. Za kulminację tych prac uchodzi *Theologie des Alten Testaments* G. von Rada (t. I – II, 1957–60, wyd. pol. *Teologia Starego Testamentu*, Warszawa 1986), dzieląca się na teologię tradycji historycznych i profetycznych Izraela.

Bibliografia

1. Czerny J., *Metody interpretacji Nowego Testamentu* (Opolska Biblioteka Teologiczna 21, Opole 1997).
2. Kudasiewicz J., *Biblistyka*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. II, red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski, Lublin 1976, kol. 511-513.
3. Sławik J., *Egzegeza Starego Testamentu. Wprowadzenie do metod egzegetycznych*, Warszawa 2005.
4. Stachowiak L., *Biblijne języki*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. II, red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski, Lublin 1976, kol. 476-481.
5. Stachowiak L., *Biblijna teologia I – III*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. II, red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski, Lublin 1976, kol. 469-472.
6. Wojciechowski M., *Biblistyka*, [w:] *Religia. Encyklopedia PWN*, t. II, red. T. Gadacz – B. Milerski, CD.
7. Wojciechowski M., *Egzegeza*, [w:] *Religia. Encyklopedia PWN*, t. III, red. T. Gadacz – B. Milerski, CD.
8. *Wstęp ogólny do Pisma Świętego*, red. J. Szlaga, Poznań 1986.